

מכון איילון, צילום: נהר בן-ארי

משרד החינוך
מינהל החינוך הדתי

יד יצחק בן-צבי

שמות

פרשה ארץ ישראלית

ותצפנהו שלושה ירחים על מכון איילון בגבעת הקיבוצים

מאת: טליה זיסקין

המכבסה והמאפייה של גבעת הקיבוצים שימשו הסוואה לעבודה המחתרנית שהתקיימה מתחתיהם. מכונת הכביסה הועמדה על פתח הכניסה למפעל והיציאה ממנו. המכונה הייתה מתרוממת ומסתובבת על צירה, וכך התאפשרה תנועת הפועלים אל המפעל ומחוצה לו. רעש הקיטור של מכונת הכביסה היה חזק כל כך שקולות המכונות לייצור הנשק לא נשמעו. את ריח אבק השריפה של הקליעים טשטש ריח הלחם שעלה מהמאפייה שסיפקה לחם טרי לכל האזור. פתחי האזור של המפעל הוסוו עם פתחי הארובות של המאפייה.

נוסף על ההסוואה בתכנון מבנה המפעל, גם מיקומו, מתחת לאפו של האויב, היה טקטיקה להסוואה. שלמה הלל, אחד מעובדי המפעל ומזכר הקיבוץ, היה אחראי על אירוח הבריטים בביקורם השבועי וכך הוא מספר: **כשבאתי לשם בפעם הראשונה, עמדנו על הגבעה וראיתי שכל הסביבה מלאה בחיילים בריטים. אמרתי לאביר שזה שיגעון. הוא אמר לי, 'אם אתה רוצה לעשות משהו במחתרת, תעשה זאת מתחת לאפו של האויב. ככה פחות יחשדו בך' (עופר אדרת, "להקים מדינה מתחת לאפו של האויב", 'הארץ', 5.9.2014).**

מיליוני הכדורים שיוצרו במפעל היו בשימוש לוחמי ה'הגנה' בשלב הראשון של מלחמת העצמאות. לאחר המלחמה המשיך המפעל לשרת את התעשייה הצבאית עד לשנת התשכ"ג (1963). בשנת התשמ"ו (1986) הוכרז המקום כאתר מורשת לאומי. כיום ניתן לבקר באתר, לרדת אל מתחת לאדמה ולפגוש את הסיפור ואת גיבוריו.

גזרתו של פרעה **כָּל-הַבָּן הַיְלֹוד, הַיֶּאֱרָה תִּשְׁלִיכֶהוּ, וְכָל-הַבֵּת תַּחֲיִין** (שמות א, כב) מביאה להצפתו של משה מעת לידתו. **וַיִּלְךְ אִישׁ מִבֵּית לְוִי, וַיִּקַּח אֶת-בֵּת-לְוִי. וַתְּהֵרָ הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֶּן; וַתִּרְאֶה אֹתוֹ כִּי-טוֹב הוּא, וַתִּצְפְּנֵהוּ שְׁלֹשָׁה יָרְחִים** (שמות ב, א-ב). שמו של משה ושמות הוריו אינם מופיעים בפסוקים, וכך מודגשות הסודיות וההצפנה.

כיצד הצליחה אמו של משה להסתירו שלושה חודשים? הרשב"ם מפרש **לפי שמשו נולד לסוף ששה חדשים** [...] ולפיכך יכלה להצפין שלושה חדשים. שהמצרים היו מבקרים למעבורות לסוף תשעה חדשים. לכן נסתכלה בו בשעת לידה אם הוא נפל ולא תטרח בהטמנתו וראתה כי טוב ויפה הוא כי גמרו סימניו שערו וציפורניו [...] וידעה שהוא בר קיימא ותצפנהו ג' ירחים עד סוף ט' ירחים שהוא זמן לידת רוב נשים, וכשבאו לבודקה אמרה להם נפל היה או השליכוהו המצרים ביאור (שמות ב, ב).

הצורך להסתיר חפצים ואנשים בגלל גזרת השלטון חזר ועלה בהקשרים היסטוריים שונים לאורך הדורות. ברחבי הארץ נמצאו 'סליקים' רבים ששימשו את אנשי המחתרות להחבאת כלי נשק ומסמכים סודיים בשנות המאבק על הקמתה של מדינת ישראל.

משנת התש"ה (1945) פעל בגבעת הקיבוצים שמצפון לרחובות 'מכון איילון', המפעל המחתרתי הגדול והמשוכלל ביותר לייצור קליעים לתת המקלע 'סטן'. המפעל הוקם ביוזמתו של יוסף אביר, מראשי ההגנה, במטרה להתכונן לקראת מאבק צבאי בין היישוב היהודי לבין ערביי הארץ וערביי מדינות ערב עם סיום המנדט הבריטי. ואכן, עד להקמת המדינה סיפק המכון מיליוני קליעים עבור ה'הגנה'.

את המכון הפעילו 45 חברי קבוצת הצופים א' בהנהלתו של פסח איילון (אברמוביץ') שגויסו במיוחד למשימה. לימים הקימה הקבוצה את קיבוץ מעגן מיכאל.

מעל פני הקרקע נראתה גבעת הקיבוצים כקיבוץ לכל דבר. הוקמו בה מבני מגורים, חדר אוכל, רפת וכן ירק. אולם מתחת לפני השטח, מתחת לארבעה מטרים שכבת אדמה, בתוך בור בעומק של 8 מטרים ובשטח של 260 מ"ר שנחפר ונבנה בתוך חודש ימים, הוקם המפעל.

לעיון נוסף

- קומפוטון ישראלה, "מכון איילון - סודה של גבעת הקיבוצים", בתוך: ענר זאב (עורך), **סיפורי בתים: סיפורם של שבעים בתים בתולדות ההתיישבות**, תל אביב, 1988, עמ' 221-224